

Lytiškumo formavimasis ir kultūrinė aplinka: mokinių požiūris

Giedrė Purvaneckienė

Docentė socialinių mokslų (edukologija) daktarė
Vilniaus universiteto Edukologijos katedra
Universiteto g. 9/1, LT-01513 Vilnius
El. paštas: giedre.purvaneckiene@fsf.vu.lt

Straipsnyje¹ nagrinėjamas mokinių lytiškumo formavimasis ir aplinkos įtaka jam. Remiantis kokybinio tyrimo „Tapatumas, kultūrinė transmisija ir švietimas“ rezultatais parodoma, kad lytiškumas ir lytiškumo samprata formuojasi šeimoje tėvų ir senelių elgesio pavyzdžiu. Mokykla, draugai, internetas, žiniasklaida suteikia žinių lytiškumo sampratai pagrįsti ar modifikuoti. Atkreipiamas dėmesys į tai, kad mokykloje vaikai ugdomi neutraliai lyties požiūriu, jie neįsijaučia, kad būtų įdiegta Rengimo šeimai ir lytiškumo ugdymo programa. Mokiniai mano, kad mūsų visuomenėje beveik pasiekta lyčių lygybė, ir tiki, kad ateityje ji bus pasiekta.

Pagrindiniai žodžiai: lytiškumas, lytiškumo ugdymas, šeima, mokykla, lyčių lygybė.

Įvadas

Vaikai, berniukai ir mergaitės, gimsta turėdami biologinę lytį. Biologiniai, t. y. fiziniai ir fiziologiniai, lyčių skirtumai lemia moterų ir vyrų funkcijas. Šios funkcijos yra nekinančios ir universalios. Tačiau paprastai biologiniai skirtumai socialiai įprasminami: sukonstruojami socialiniai skirtumai, t. y. „moteriški“ ar „vyriški“ vaidmenys, darbai, profesijos, elgesys, charakterio savybės ir pan. Socialiai įprasminėti lyčių skirtumai lemia lyčių vaidmenis, kurie nusako, kaip vyrai ir moterys turi jausti, veikti. Jie yra išmokti ir įprasminėti socializacijos procese, kurio metu berniukai ir mergaitės tapatinasi

su savo lytimi, t. y. įgyja socialinę (arba kultūrinę) lytį, arba lytiškumą². Socialiniai (kultūriniai) lyčių vaidmenys nuolat kinta ir gali skirtis įvairiose kultūrose. Todėl ir tapatinimąsi su savo socialine (kultūrine) lytimi, arba lytiškumo įgijimą, galime nagrinėti tik konkrečioje kultūroje konkrečiu laiku. Nėra jokios abejonės, kad tiriant reikia turėti omenyje ne tik konkretaus laikotarpio kultūrinę aplinką, bet ir kultūrinę tradicijas.

Istorijos raidoje kito moterų ir vyrų vaidmenys visuomenėje, daug lėčiau kito moteriškumo ir vyriškumo samprata. Visų pirma buvo pradėta kvestionuoti mote-

¹ Straipsnis parašytas remiantis tyrimu „Tapatumas, kultūrinė transmisija ir švietimas“, kurį finansavo Lietuvos mokslo taryba, projekto sutarties finansavimo Nr. MIP-36/2010/LSS-250000-940.

² Čia nediskutuosime terminų klausimais, socialinę arba kultūrinę lytį (angl. *gender*) vadinsime lytiškumu, nes šis terminas vartojamas Rengimo šeimai ir lytiškumo ugdymo programoje (2007).

riškumo samprata. Europoje tam postūmį davė 1949 m. išėjusi Simonos de Beauvoir knyga „Antroji lytis“ (2010), o Jungtinėse Amerikos Valstijose – Betty Friedan „Moteriškumo paslaptis“ (1963). Šios knygos tapo bestseleriais, jų idėjos pasklido po visą Vakarų pasaulį. Nuo tada moters vaidmenys nuolat kvestionuojami, analizuojama jų atitiktis pasaulio vystymosi tendencijoms, o pastaruoju metu – ir globalizacijai. Nors per pastarąjį šimtmetį moterų padėtis visuomenėje iš esmės pasikeitė, tačiau moteriškumas dažnai siejamas tik su moters vaidmenimis šeimoje, t. y. motinos ir žmonos. Šių vaidmenų sureikšminimą daugelis autorių aiškina patriarchijos dominavimu, tik vieni patriarchalinius santykius ar nuostatas labiau priskiria išlikusioms tradicijoms, kurios dėl įvairių poveikių nyksta (Castels, 2006), o kiti patriarchiją mato kaip strategiją išsaugoti vyrų valdžią moterims (Millet, 1957; Walby, 1986). Postmodernizmo laikotarpiu labiau domimasi lyčių skirtybėmis, moters santykiu su savo kūnu (pvz., Butler, 1993; Cixous, 1995; Irigaray, 1995). Lytiškumo ugdymo ir lyčių skirtumų analizei švietimo sistemoje ypač daug dėmesio skyrė K. Lynch (1999, 2000, 2006) ir G. Weiner (2007a, 2007b).

Vyriškumas, besikeičiantys vyrų vaidmenys buvo pradėti nagrinėti gerokai vėliau. Venas iš žymiausių vyriškumo tyrėjų R. W. Connell (2007) 1993 m. rašė, kad „prieš dvidešimt penkerius metus niekas net neketino to daryti“. Pirmieji autoriai optimistiškai rašė apie senų ribojančių vyriškųjų vaidmenų kitimą ir greitą lygesnių santykių su moterimis kūrimąsi. Tačiau vyriškumo sampratos bei tyrimų prieštaravimo dar

daugiau nei moteriškumo. Vyriškumo tyrimai buvo glaudžiai susiję su gėjų judėjimu, todėl vadinamąjį hegemoninį vyriškumą kvestionavo ne tik vidurinės klasės anti-seksistinio heteroseksualaus vyriškumo pagrindėjai, bet ir daug radikalesnių gėjų išsilaisvinimo idėjų propaguotojai. Savo ruožtu vyriškumo kvestionavimui dar labiau priešinosi tiek biurokratinės administracinės patriarchalios struktūros, tiek darbininkų klasės kultūra (ten pat).

Nepriklausomų ekspertų ataskaitoje apie lytiškumą ir švietimą Europos Sąjungoje (Gender and Education..., 2009) pateikta teorinių ir empirinių tyrimų metaanalizė, iš kurios galima susidaryti vaizdą apie lytiškumo bei lytinio tapatumo ugdymą mokykloje. Pagrindinės išvados ir rekomendacijos rodo, kad lyčių skirtumai ir šiais laikais persmelkia visą švietimo sistemą, jie atsispindi pažangume bei kultūrinuose ir organizaciniuose mokymo proceso aspektuose. Lyčių skirtumai išryškėja pasirenkant mokymosi dalykus ir profesijas. Matematika, fiziniai ir technologijos mokslai yra perdėm vyriški, o susiję su globa ir priežiūra – perdėm moteriški. Tokiam pasirinkimui labai didelę įtaką turi mokytojų, bendraamžių ir tėvų nuostatos. Vadinasi, norint keisti mokinių nuostatas, pirmiausia reikia pakeisti mokytojų nuostatas, išmokyti juos lyčių lygybės mokymo metodologijos. Todėl būtina įdiegti lyčių lygybės mokymą ne tik į mokyklos, bet ir mokytojų rengimo bei kvalifikacijos kėlimo programas. Pats ugdymo procesas teikia galimybių mesti iššūkį lyčių stereotipams. Tik reikia tam tikros politikos ir stebėsenos kuriant mokytojų ir mokyklų veiklos vertinimo metodologiją bei su lyčių lygybe susijusius rodiklius.

Šioje ataskaitoje ekspertai nagrinėja lyties tapatumo ugdymo problemas. Jie kritikuoja perdėm supaprastintą skirstymą į nepažangius berniukus ir pažangias mergaites, remdamiesi tyrimais, kurie rodo, kad vidurinio ir aukštesnių socialinių klasių berniukai mokosi gerai. Autoriai teigia, kad net tose mokyklose, kuriose plačiai įdiegta lyčių lygybės politika, sustiprinama hegemoninio vyriškumo ir moteriškumo kultūra. Paslėptas ugdymo turinys sukuria stereotipinius „gerų, ramių mergaičių“ ir „kietų, nepaklusnių berniukų“ įvaizdžius. „Gero mokytojo“ ar „mokytojo švietėjo“ įvaizdis paprastai apima ir jo tradicinį konservatyvumą lyčių atžvilgiu. Mokyklose dominuojančiu vyriškumo supratimu vertinamas dominavimas, o nuvertinamas moteriškumas ir gėjų vyriškumas. Iš merginų tikimasi, kad jos bus pasyvesnės už berniukus, ir berniukai vis tiek dominuoja klasėje, užimdami daugiau laiko ir erdvės (ten pat).

Lytiškumas ugdomas visų pirma šeimoje, taip pat mokykloje. Jam turi įtaką bendraamžiai ir žiniasklaida. Ugdymo šeimoje (jeigu joje nedaromas nusikaltimas) teisės aktai nereguliuoja, bet reguliuoja mokykloje. Pagrindinis mokyklos tvarką reguliuojantis Lietuvos Respublikos Švietimo įstatymas (2003 m. birželio 28 d.) bei kiti įstatymai lytiškumo ugdymo nereglamentuoja. Lyties tapatybės formavimąsi reguliuoja Rengimo šeimai ir lytiškumo ugdymo programa (2007). Tai nėra atskiro mokomojo dalyko programa, ji „integruojama į atskirus mokomuosius dalykus, nedidinant Bendruosiuose ugdymo planuose nustatytų dalykui skirtų pamokų skaičiaus“ (30 punktas). Programos bendrosiose nuostatose sakoma: „Programa perteikia

vaikams žinių ar padeda išsiugdyti dorovingas, brandžios, savarankiškos kritiškai mąstančios ir masinei kultūrai atsparios asmenybės bruožus, kurie svarbūs žmogus saviraiškai, brandžių tarpasmeninių santykių plėtojimui, funkcionalios šeimos kūrimui, atsakingos tėvystės ir motinystės įgūdžių įgijimui“ (2 punktas). Ketvirtas punktas teigia: „Lyties samprata apima biologines, psichines, sociokultūrinės ir dvasines aiškinimo perspektyvas, grindžiamas lygiavertiškumo ir lygybės nuostatomis“. Programos uždaviniuose numatoma pateikti visuminę lytiškumo sampratą, įtvirtinti lyčių lygybės ir lygiavertiškumo nuostatas, ugdyti pagarbą ir pakantumą (toleranciją žmogui, nepriklausomai nuo lyties ir kitų požymių). Programa leidžia suprasti, kad lytiškumas mokykloje ugdomas lyčių lygybės ir lygiavertiškumo dvasia, daugiau skiriant dėmesio žmogiškosioms vertybėms nei lyčių skirtybėms. Daugiau lyčių skirtumų, matyt, būtų pabrėžiama rengiant berniukus ir mergaites atsakingiems tėvo ir motinos vaidmenims. Programa skirta mokiniams nuo ikimokyklinės iki vidurinio mokslo pakopos, jos temos nubrėžia programos įgyvendinimo ribas. Tačiau, kokį konkretų turinį į tas temas turi įdėti kiekvienas mokytojas, įtraukiantis šios programos elementus į savo dėstomą dalyką ar auklėjamąją veiklą, daugiausia priklauso nuo pačių mokytojų pažiūrų, lytiškumo sampratos ir kvalifikacijos.

Programoje taip pat nenurodomas tas idealas, kokiomis moterimis ir kokiais vyrais turi tapti mergaitės ir berniukai. Todėl galima tikėtis, kad pagrindinis numatomas moteriškumo požymis bus motinystė, nes dauguma Lietuvos gyventojų mano, kad

„moters gyvenimas tik tada visavertis, jei ji turi vaikų“ (Moterys..., 2009, p. 36). Nors ši nuostata šiek tiek silpnėja, tačiau ja vadovaujasi beveik trys ketvirtadaliai moterų ir daugiau kaip pusė vyrų (ten pat). Mergaičių lytinio tapatumo orientavimas į motinystę, be abejo, nėra naujas reiškinys, juo persmelkta visa mergaičių auklėjimo tradicija Lietuvoje (Račiūnaitė, 2002; Stonkuvienė, 2000), ir tai turbūt sudaro pagrindinę takoskyrą tarp mergaičių ir berniukų lytiškumo ugdymo.

Svarbiausiu vyriškumo požymiu Lietuvos moterys ir vyrai laiko sugebėjimą uždirbti pinigus (Tereškinas, 2007, p. 63). Kitais labai svarbiais „normalaus“ vyro požymiais moterys laiko jautrumą ir supratingumą, mokėjimą dirbti „vyriškus“ buitines darbus, užsiėmimą vaikų priežiūra ir auklėjimu. Vyrų priėmimą svarbių „normalaus“ vyro požymių priskiria savo moters globojimą, savo vaikų priežiūrą ir auklėjimą bei gebėjimą atlikti „vyriškus“ buitines darbus (ten pat, p. 64). Taigi, būtų galima numanyti, kad ugdant berniukų lytiškumą taip būtų orientuojamasi į minėtus vyriškumo bruožus, ypač pabrėžiant sugebėjimą uždirbti pinigus.

Minėtos nuostatos, matyt, turėtų reguliuoti lytiškumo ugdymą ir šeimoje, ir kitoje socialinėje aplinkoje. Žinoma, vaikų ugdymas šeimoje priklauso nuo šeimos tradicijų, pažiūrų, religingumo. Bendraamžių aplinkoje paaugliams gali būti labai svarbus savo draugų grupės lyderio požiūris. Na, o žiniasklaidoje, ypač internete, berniukai ir mergaitės gali rasti plačiausią lytiškumo sampratą įvairovę.

Rengimo šeimai ir lytiškumo ugdymo programos įgyvendinimo galimybes tyrė

S. Ustilaitė, R. Poškuvienė, V. Juškelienė ir A. Kalinkevičienė (2008). Autorės nustatė, kad programos įgyvendinimas nėra sistemingas ir nuoseklus, dažniausiai rengimo šeimai ir lytiškumo ugdymo klausimai aptariami per klasės valandėles. Tyrimas daugiau ar mažiau patvirtino mūsų mintį, jog konkretus lytiškumo ugdymo turinys mokykloje daugiausia priklauso nuo kiekvieno mokytojo pažiūrų, kompetencijos ir elgesio. Beje, tyrimo autorės taip pat rekomenduoja tobulinti mokytojų šios srities kompetencijas.

Trūkstant lytiškumo ugdymo kompetencijų, dažniausiai mokytojai vadovaujasi lyčių stereotipais, juos perduoda mokiniams (Merkys, ir kt., 2001). Tie stereotipai beveik nesikeičia, ką patvirtino vėlesni tyrimai (Domeikytė, 2010). Daugelis tyrimų Lietuvoje rodo, kad vyraujantys lyčių stereotipai – patriarchaliniai (pvz., Purvaneckas, Purvaneckienė, 2000; Šaparnienė, Merkys, 2004; Akimova, Karavajeva, 2004; Gečienė, 2008), todėl yra pavojus, kad ugdant lytiškumą mokykloje (kaip, beje, ir šeimoje) gali būti tiesiog atgaminami atgyvenę stereotipai.

Šiame straipsnyje analizuojami tyrimo „Tapatumas, kultūrinė transmisija ir švietimas“, kurį 2010 m. atliko Vilniaus universiteto Filosofijos fakulteto Edukologijos katedra, rezultatai, susiję su lytiškumo formavimusi. Tyrimu siekta išsiaiškinti nacionalinės švietimo politikos trajektorijas reaguojant į globalizacijos procesą ir išanalizuoti Lietuvos ugdymo institucijų bendruomenių požiūrį į kultūrinę transmisiją erdvės ir laiko atžvilgiu, kultūrinio tapatumo (tautiniu, religiniu, kalbiniu, lyties, socialiniu požiūriais) hibridiškumą.

Šio *straipsnio tikslas* – atskleisti berniukų ir mergaičių lytiškumo formavimosi ypatumus, šeimos, mokyklos ir platesnės kultūrinės aplinkos įtaką šiam procesui.

Metodologinės nuostatos

Empiriniam tyrimui pasirinkta kokybinė fenomenologinė metodologija, leidžianti užčiuopti ir suprasti gilumines problemas, atskleisti tiek bendras kultūrinės reikšmes, tiek individualią informantų patirtį. Skirtingų interesų grupių tyrimas buvo atliekamas laiko ir erdvės atžvilgiu, t. y. tirtos skirtingos kartos: vaikai, tėvai, seneliai ir skirtingos gyvenamos vietosios – miestas ir kaimas (Vilniaus ir Telšių apskrityse). Kokybinio tyrimo imties sudarymo metodas – netikimybinė, tikslinė patogioji atranka. Empiriniame tyrime pasirinkta 10 tikslinių informantų grupių („lizdų“): vyresniųjų klasių mokiniai (11 klasės), jų mokytojai, mokinių tėvai, seneliai. Pusė „lizdų“ buvo atrinkta mieste, pusė – kaime (gyvenvietėje, kurioje mažiau nei 2000 gyventojų). „Lizdo“ branduoliu buvo laikomi mokiniai, todėl buvo atrinkta pusė mergaičių ir pusė berniukų. Tėvų, senelių bei mokytojų lytis nebuvo subalansuota, nes ir šeimose, ir mokyklose moterų yra daugiau. Todėl ir apklausoje vyresnėms kartoms atstovauja daugiau moterų nei vyrų. Tiesioginio kokybinio interviu būdu pagal struktūruotą pusiau standartizuotą klausimyną buvo apklausta 40 informantų.

Klausimyno lyties tapatumo bloką sudarė septynios temos. Pirmoji tema – apie sampratą, ką reiškia būti moterimi ar vyru mūsų visuomenėje, bei lyties svarbą informantams asmeniškai. Antroji tema – šeima; buvo prašoma papasakoti apie savo

šeimą, darbų pasiskirstymą joje, berniukų ir mergaičių auklėjimą, taip pat pasidalyti žiniomis apie savo senelių šeimas. Trečioji tema – apie ugdymą mokykloje, ketvirtoji – apie įtakas lytiškumo formavimuisi. Šeštoji ir septintoji temos – apie moterų ir vyrų padėtį, lyčių skirtumus ir santykius visuomenėje. Duomenys analizuojami kokybinės turinio analizės metodu. Šiame straipsnyje nagrinėsime tik mokinių požiūrį į lytiškumo ugdymą.

Tyrimo metu buvo apklausta 40 informantų: 5 mokiniai ir 5 mokinės, 7 jų motinos ir 3 tėvai, 8 močiutės ir 2 seneliai bei 7 mokytojos ir 3 mokytojai. Labai svarbus vyresniųjų kartų informantų amžius, nes reikia žinoti, koku laikotarpiu jie gyveno, kai aptarsime mokinių prisiminimus apie tėvų ir senelių šeimas. Čia smulkiai amžiaus nenauginsime, tik konstatuosime, kad motinos ir tėvai (jei nedarė pertraukų) baigė mokyklą dar tarybiniais laikais, maždaug tarp 1977 ir 1989 metų, t. y. vadinamuoju brandaus socializmo laikotarpiu. Dalis senelių (80, 84 ir 88 m. amžiaus) vaikystėje gyveno dar iki Antrojo pasaulinio karo, kiti baigė mokyklą po karo, dauguma pradėjo lankyti mokyklą pokario metais.

Lyties svarba

Informantams jų lytis yra svarbi, jie savo lytimi patenkinti, apie tai, ar nenorėtų būti kitos lyties, dažniausiai nemąsto. Kai kurie vaikinai sako, kad nenorėtų būti moterimi (2A, 8A), didžiuojasi tuo, kad yra vyrai. Tačiau ir merginos didžiuojasi savo lytimi, pavyzdžiui: *Šiuo metu moterys gali viską daryti, turi teisę tai daryti. Aš net didžiuojuosi, kad esu moteris, nes šiais laikais daug kas nuo jų priklauso* (10A), kita teigia,

kad bent jau dabar Prezidentė – moteris. Anksčiau moterys nebuvo taip vertinamos, o dabar prasiveržia ir karjeros laiptais visur <...> nenorėčiau būti vyru (9A)³. Matome, kad merginų pasididžiavimas savo lytimi susijęs su pokyčiais visuomenėje, su didesne lygybe. Viena mergina su tuo sieja ir savo sampratą, ką reiškia būti moterimi mūsų visuomenėje: *Moteris visuomenėje, kaip žinote, užima valdžią. Manau, būti moterimi, tai kaip ir didžiutis, kad esi moteris (7A)*. Tačiau yra ir tradicinių pasisakymų apie tai, ką reiškia būti moterimi: <...> *moteris, ji vis vien yra trapesnė būtybė negu vyras. Ir jos pareigos yra kitokios negu vyro. <...> Sutinku su tuo, kad ir vyras gali prisiimti kažkokius buitinius rūpesčius, bet vis tiek iš esmės esame skirtingi ir sutverti skirtingiems dalykams, todėl labai atskiriu moterų ir vyrų pareigas. Man buvimas moterimi reiškia būti tokiau šeimos puoselėtoju labiau (1A)*. Tradicinę vyriškumo sampratą išreiškė tik vienas informantas: *Uždirbti pinigų, išlaikyti šeimą, aprūpinti daugiausia... kad ir kareivių daugiausia būna vyrai <...> vyrai laiko valdžią už ragu, valdžios vairs vyrų rankose (3A)*.

Kiti informantai ir informantės neišreiškė savo vyriškumo ar moteriškumo sampratos. Kalbėdami apie lyčių privalumus ir trūkumus, jaunuoliai pabrėžė lygiateisiškumą, tačiau minėjo, kad *vis tiek daugiau galimybių turi vyrai (8A)*, *[vyrui] vis tiek bus daugiau šansų susirasti įvairesnį darbą (2A)*, *moterų uždarbis vis tiek mažesnis (3A)*. Kitaip sa-

kant, jaunuoliai dar išlikusias skirtingas lyčių galimybes mato tik darbo rinkoje, apie šeimą ar tarpasmeninius santykius jie nekalba.

Merginų požiūris į lyčių privalumus ar trūkumus įvairesnis ir apibūdinamas plačiau. Viena mergina mato visuomenėje visišką lyčių lygybę (6A), kita – didesnes vyrų galimybes darbo rinkoje (9A), dar viena – kad moterims tenka didesnė atsakomybė už šeimą ir vaikus (7A), kitos netenkina vyrų ir moterų santykiai: <...> *nes vis dar yra nusistovėjusi tradicija, kad moterys yra žemiau nei vyrai, nes yra silpnos, vyrai turi jomis rūpintis. Dar yra išlikę iš seniau, kad vyrai aukščiau už moteris (10A)*. Įdomu tai, kad ta pati informantė, kuri laikosi tradicinės moteriškumo sampratos, vis dėlto įžiūri daugiausia skirtumų tarp lyčių: *Matau gal tam tikrus [buvimo moterimi] trūkumus, nes yra ta diskriminacija. <...> net jei užima aukštesnes pareigas už vyrą, ji uždirba mažiau. <...> Manau, kad mūsų protinės galimybės, tiek vyrų, tiek moterų, yra lygios. Jei moteris nori daryti karjerą ir dirbti, tai ji turėtų gauti tokias pačias sąlygas, bet taip nėra. Kažkodėl galvojama, kad bosas, viršininkas yra geresnis vyras, nors nežinau, ar tai tiesa. Yra tam tikrų keblumų, nepatogumų būnat moterimi. Kai kur dar yra tas senas požymis, kad vyras turi būti viršesnis (1A)*.

Ta pati informantė samprotauja toliau, kad *[būti vyru] nėra privalumų. <...> yra problema būti moterimi, kad susidursi su diskriminacija. <...> jeigu esi vyras, tai tokia yra tavo pareiga [išlaikyti šeimą], ir ant tavęs krenta daugiau atsakomybės, ir ypač už šeimą <...> yra vienas minusas, kad tu esi atsakingesnis <...>. Sunkiau būti vyru (1A)*.

³ Tekste informantai koduojami pagal „lizdų“ numerius nuo 1 iki 10, o jų kategorijos – didžiosiomis raidėmis: A – mokinys, mokinė; B – motina, tėvas, C – močiutė, senelis; D – mokytoja, mokytojas. Tyrimo dalyvių kalba netaisyta, pateikiama kursyvu.

Apibendrinant galima pasakyti, kad vis dėlto jaunoji karta didelių lytiškumo skirtumų nemato, jiems sunkiai sekasi analizuoti moteriškumą ar vyriškumą, jie dažniausiai kalba apie socialinius lyčių skirtumus, kurių mato nedaug ir pažymi juos kaip dar išlikusius iš praeities dabartinės lygybės fone.

Darbų pasidalijimas šeimose

Aštuoni apklaustieji mokiniai gyvena pilnose šeimose, du – tik su motina. Visos dešimt motinų dirba už namų ribų, tėvai taip pat dirba (vienas iš jų ūkininkas). Todėl visų šeimų nariai turi pareigas, padeda vieni kitiems. Tik vienas jaunuolis sako apie save: *esu „balvonas“, kuris valgo, miega ir mokosi* (3A), kiti dažniausiai padeda tėvams tvarkytis namuose, tačiau nuolatinių išipareigojimų turi retai. Tik vaikinai, gyvenantys kaime vien su mama, yra nuolat išipareigojęs dirbti „vyriškus“ darbus, pavyzdžiui, atnešti malkų.

Pinigus šeimose skirsto įvairiai: mama arba daugiau mama (1A, 2A, 3A, 6A), tėvas (4A), o kai kuriose šeimose tariasi visi šeimos nariai (7A, 10A). Dažniausiai tokio šeimos nario, kuris pasako paskutinį žodį, nėra: arba tariasi visa šeima (7A, 9A, 10A), arba sprendžia abu tėvai (1A, 6A). Vienoje šeimoje paskutinis žodis tėvo (4A), kitoje – mamos (2A). Maistą gamina ir kambarius tvarko daugiausia mamos, joms padeda vaikai, tėvai daugiau linkę dirbti „vyriškus“ darbus, kai reikia ką suremontuoti ar užsiimti sodo darbais (jei turi). Tačiau negalima pasakyti, kad vyrauja griežtas darbų pasidalijimas – tėvai prirėkęs irgi prisideda prie namų ruošos darbų. Šeimoje, kur tėvas ūkininkas, jis atlieka visus ūkio

darbus, prižiūri ir gyvulius, o į namų ruošos darbus nesikiša. Bet nė vienoje šeimoje neįjuntama griežto nusistatymo, kad vyrai nedirba „moteriškų“ darbų.

Darbus, mokinių nuomone, reikia skirti pagal lytį, tačiau realybėje abiejų lyčių vaikai dažnai dirba visus darbus, pavyzdžiui: *Šiuokšles išnešti – vyriškas darbas, nes mergaitė nelabai gerai su šiuokšlėmis tąsyti* (2A, berniukas); *Yra skirtumas, nes mergaitė neatliks tokių vyriškų darbų, kaip sakykim, su malkom, skaldyti ar pjaustyti, o mergaitės paprastesnius darbus daro. Namų ruoša, tvarkymasis* (4A, berniukas); *Brolis daugiausiai padeda tėčiui ūkyje. Mes su sese padedam mamai, kartais ir einame padėti tėčiui lauke žolę pjauti* (6A, mergaitė); *Vis tiek mergaitė ir berniukas daro tą patį* (7A, mergaitė); *Berniukai turi turėti sunkesnius darbus, bet tai nereikia, kad mergaitės negali jų padaryti* (10A, mergaitė). Taigi galima daryti išvadą, kad darbus, kuriems reikia daugiau fizinės jėgos, mokiniai dažnai priskiria berniukams, tačiau neteigia griežto darbų padalijimo į „moteriškų“ ir „vyriškų“.

Prisimindami, ką žino apie savo tėvų ir senelių šeimas, vieni mokiniai kalbėjo apie darbų pasidalijimą į moteriškus ir vyriškus, kiti sakė, kad tokio pasidalijimo nebuvo, pavyzdžiui: *Kiekvienas dirbo, kam reikėjo padėti, tai padėdavo vienas kitam. Susiskirstymo nebuvo* (6A); *Na gal iš seniau, iš senelių, kad moterys ruošdavo valgyti, vyrai tiek atlikdavo tuos sunkiuosius darbus; ar į mišką eidavo, ar ką sėdavo, ar kažkas panašaus* (7A). Vienas informantas pasakojo apie senelių šeimą: *Močiutė daugiau virtuvėj plūšėjo, aišku, kai reikia, visi kitiems padeda, bet... senelis daugiau*

lauke... su malkom, su šieniu, į mišką važiuoja, žolės priveža, gyvulius prižiūri... aria, bulves kasa ir t. t. Apie moteriškus ir vyriškus darbus jis samprotauja taip: *Nors, aišku, siuvinas, tai... gal moteriškas [darbas] atrodo, bet, kai reikia, daro visi... ir močiutė šieną grėbia..., kai reikia, pamelžia karvę, nors šiaip senelis melžia...* (2A). Kitas respondentas irgi prisimena darbų pasiskirstymą pagal lytį: *močiutė virdavo valgyt, na, žinoma, dirbdavo kolūky visi – ir senelis, ir močiutė. Augino kiaules, karves melždavo močiutė, senelis ardavo žemę – taigi vyras* (3A). Šie du pasakojimai, kaip matome, skiriasi. Nors abu kalba apie darbų pasidalijimą į moteriškus ir vyriškus, tačiau tie darbai priskiriami nevienodai. Pirmajame pasakojime gyvulių priežiūra ir karvių melžimas buvo priskirtas prie „vyriškų“ darbų, ir juos atlikdavo senelis, antruoju atveju šie darbai kaip „moteriški“ teko močiutei. Atrodo, kad pirmuoju atveju darbai buvo pasiskirstę pagal fizinį pajėgumą, o antruoju – pagal tradicinę „moteriškų“ ir „vyriškų“ darbų sampratą, kai jų dauguma tenka moteriai. Čia reikia pasakyti, kad abu pasakotojai yra berniukai, tačiau būtent 3A informantas, kalbėdamas apie vyriškumo sampratą, išreiškė tradicines nuostatas.

Tačiau pasakodami, kaip anksčiau darbai būdavo paskirstomi vaikams, informantai sakė, kad dažniausiai jie buvo skirstomi pagal amžių ir fizinį pajėgumą, bet ne pagal lytį: *Kai jie [tėvai] buvo vaikai, <...> tai jie visi viską darydavo. <...> nesvarbu, kad ji mergaitė, tai vis tiek gali kibirą panešti, tarkim* (1A); *Visi pakankamai vienodai dirbo. Kad ir mama vaikystėj su broliu, su*

dėde mano. Irgi abu kapliavo, daržus ravėjo... (2A); močiutė iš tėvo pusės, kadangi buvo jauniausioji, tai ganydavo gyvulius, o berniukai, jos broliai, tai daugiau prie šienavimo, šienapjūtės, žolių pjovimo (3A); šeima turi padėti vienas kitam, nesvarbu, ar berniukas, ar mergaitė (7A); mamos šeimoj buvo, kad visi dirbo, ir sunkius darbus. Šeimoje buvo du berniukai ir mama, tai mama dirbo lygiai su broliais ir kartais net daugiau, ir nebuvo tokio, kad mergaitė negali dirbt sunkių darbų (8A). Tik viena informantė prisimena, kad senelių šeimoje berniukai turėjo nešti malkas, o merginos turėjo gaminti valgi, lyginti, siūti, skalbti. Buvo padalinti dirbti vyriškus ir moteriškus darbus (10A).

Pasak informantų, šeimose darbai pasiskirsto pagal pajėgumą, kuris, be abejo, susijęs su lytimi: vyrams ir berniukams tenka sunkesni darbai. Tačiau jie pažymi, kad moterims dažniausiai tenka daugiau namų ruošos darbų. Bet negalima pasakyti, kad vyrai namų ruošos darbų nedaro „iš principo“. Kaip pasakojo informantė, *tėtis niekad ten nepyksta, jeigu reikia išplauti kažkokius indus, tarkim. Nors čia galėtų būti ir moters darbas. <...> Mano tėtis niekada nepasakytų: Ne, šito nedarysiu, čia tik moterys tai daro (1A)*. Tai persiduoda ir vaikams, todėl mokiniai tarp moteriškų ir vyriškų darbų mato tik tokį skirtumą, kad sunkesni darbai turėtų būti atliekami berniukų. Prisimindami savo tėvų ar senelių šeimas ar pasakojimus apie jas, informantai kalba gana apibendrintai, visi pasakojimai yra apie kaimą; susidaro vaizdas, kad praeityje buvo pasidalijimas į vyriškus ir moteriškus darbus, sunkesni darbai buvo priskiriami vyrams, todėl ir dabar jiems atrodo, kad

darbų skirstymo į vyriškus ir moteriškus pagrindas – darbų sunkumas.

Tačiau ne visuomet praeities įvaizdis yra tikslus. Juolab kad seneliai, apie kuriuos pasakojama, gyveno tarybiniais laikais, o tai, ką pasakoja jaunuoliai, dažnai panašu į apibendrintą nuomonę apie ankstesnius laikus. Tai gerai iliustruoja vienos iš informančių pasakojimas: *Kiek žinau, tai anksčiau šitas klausimas sprendžiamas tik taip, kad vyras uždirba pinigus, o moteris rūpinasi buitimi.* Tai būtų galima laikyti apibendrinta visuomenės nuomone. O toliau informantė tęsia: *Tačiau, kiek žinau, tai mano močiutė irgi dirbo. Ir viena, ir kita močiutė dirbo ir buvo visai gana aukštas pareigas užimančios, ir apibendrina, kaip perduodamos šeimos tradicijos: Ir mano senelių šeimos panašiai pasiskirstę pareigas, ir dabar mano tėvai panašiai pasiskirstę pareigas po lygiai. Ir manau, kad gal ir pas mane irgi taip pat bus (1A).*

Informantų pasakojimuose pasitaiko tokių prieštaravimų tarp stereotipinių praeities įvaizdžių apie šeimas, kuriose vyrai uždirbdavo pinigus, o moterys rūpindavosi buitimi, tačiau šie stereotipai nesutampa su juos perduodančios šeimos istorijomis, nes visų mokinių ir motinos, ir močiutės dirbo už šeimos ribų. Net ir kaime gyvenamos močiutės dirbo kolūkyje. Taigi, kol mokiniai remiasi savo šeimos patirtimi ir tradicijomis, tol jų sampratoje nėra labai griežto darbų pasidalijimo į „moteriškus“ ir „vyriškus“. Jis atsiranda su lyčių vaidmenų stereotipais. Tačiau kas juos platina visuomenėje? Patys mokiniai į šį klausimą savo pasakojimuose neatsako. Galima tik spėti, kad pagrindiniai stereotipų platintojai – žiniasklaida, galbūt literatūra ar menas.

Lytiškumo ugdymas šeimose

Tose šeimose, kur yra abiejų lyčių vaikų, mokiniams atrodo, kad tėvai tarp jų nedaro jokių skirtumų: *Abu lygūs, abu turim vienodas teises (2A); Aš manau, kad auklėjami esam vienodai (4A); <...> visi esame auklėjami lygiai, nes esam lygūs, ir į lytį nėra atsižvelgiama (6A); Mus, manau, auklėjo vienodai (7A).* O tiems mokiniams, kurie auga šeimoje vieni ir tik su mama, atrodo, kad berniukų ir mergaičių auklėjimas turėtų būti skirtingas: *Manau, kad reikia skirtingai auklėti. Berniuką reikia auklėti, koks jis turi būti vyras, o mergaitei, kokia ji turi būti moteris užaugus (8A, berniukas); Manau, kad berniukus reikia auklėti šiek tiek tvirčiau, kad užaugę galėtų apginti savo šeimą, būti autoritetu, o merginos, kad būtų geros mamos (10A, mergaitė).* Būtų galima daryti prielaidą, kad tokiai vaikų nuomonei turi įtakos tai, kad šeimoje nėra tėvo. Kai nėra tėvo pavyzdžio namuose, lytiškumo formavimui reikia skirti daugiau dėmesio.

Tačiau tiesioginio lytiškumo auklėjimo šeimose beveik nėra: susidaro įspūdis, kad lietuvių šeimose neįprasta kalbėtis lyčių klausimais. Dažniausiai tėvai su vaikais tais klausimais nesikalba, bet vaikai mano, kad jų nuomonė sutampa su tėvų. Tik viena informančių pasakojo, kad dažnai pasikalba su mama lyčių temomis, mama pasako, kaip vaikas turėtų elgtis su mergina, jos aptaria vaikinų poelgius (1A). Kita pasakojo, kad *tėtis visada sako – išlaikyk savo vertę (9A)*, o vienas berniukas patvirtino, jog kalba su mama lyčių klausimais (8A).

Mokinių nuomone, tėvai berniukus ir mergaites šeimoje auklėja vienodai, santykiniai šeimose daugiau ar mažiau egalitariniai. Iš jų pasakojimų galima daryti išvadą, kad

šeimose lytiškumas dažniausiai nutylimas, o vaikai jį išsiugdo sekdami tėvų (senelių) pavyzdžiu praktinėje veikloje.

Lyčių skirtumai mokyklos ugdyme

Mokiniai didelių lyčių skirtumų mokyklos ugdyme nemato. Mokytojai daugiausia vienodai suvokia berniukus ir mergaites ir vienodai juos vertina. Tiesa, kelios merginos teigia, kad per kūno kultūros pamokas berniukams tenka didesnis fizinis krūvis (7A, 9A), vienam jaunuoliui atrodo, kad *būna gal kartais, kad mokytoja geriau vertina mergaites* (4A), o kitam – kad *[mokytojos] mergaitėms kartais būna nuolaidesnės. Berniukam būna griežtesnės* (8A). Tik viena mergaitė sakė, kad fizikos mokytoja nevienodai traktavo berniukus ir mergaites: *<...> fizikos mokytoja buvo, kuri turėjo numylėtinius berniukus, nes galvojo, kad mergaitės fizikoje stiprios negali būti* (10A).

Visi informantai, išskyrus vieną, vieninškai tvirtino, kad mokiniai nėra orientuojami į moteriškas ir vyriškas profesijas. Vis dėlto reikia atkreipti dėmesį į vienos merginos žodžius: *fizikos mokytoja skatina labiau berniukus į fiziką linkti. <...> Bet mūsų klasėje konkrečiai berniukams – fizika, mergaitėms – kalbos. Mokytojai šitą siūlo tikrai* (1A).

Mokykloje apie lytiškumą taip pat kalbama mažai. Vieni informantai teigė, kad mokykloje iš viso apie tokius dalykus nekalbama (3A, 6A), kiti – kad tik užsimenama: *Ne. <...> nebent šiaip išsina iš kalbos* (1A); *<...> kartais pasikalba per laisvą minutėlę, bet taip, kad kalbėtų nuolatos, tai tikrai ne* (7A); *Nu gal kada nors yra paklausę, ką*

jūs dirbat, kokius darbus esat pasiskirstę, o daugiau nediskutuojam (8A). Tik vienas berniukas pasakojo, kad *yra ten iš mokyimo programos, jeigu reikia ten ką nors praveisti, tai jie tada pasistengia, paaiškina mergaitei apie mergaites, berniukam apie berniukus, kas kaip turi elgtis* (8A). Mokiniai nenoriai pasakojo apie konkretų pokalbių turinį, matyt, jie daug dėmesio tam neskiria.

Apie lyčių skirtumus visuomenėje mokiniai daugiausia sužino, kai kalbama apie istoriją: *Kai lygina praeitį, pasakoja, kad moterys buvo labiau užguitos... visokių priešasčių, priklausomos nuo vyrų, o dabar to nėra* (2A); *Tik iš istorijos, ką pasakojo, kaip buvo seniau* (5A); *Istorijoje kažkiek įeina, na, tas moterų pilietiškumas, kurio jos neturėjo anksčiau, tai vis tiek kažkiek įeina į programą* (9A); *Turėjome pilietinį ugdymą ir kalbėjome, kad vyrai ir moterys yra lygūs, ir kad jų teisės lygios, ir kaip buvo anksčiau, kaip dabar* (10A). Tik vienas informantas pamini, kad apie lyčių vaidmenis visuomenėje ir šeimoje šiek tiek kalbama etikos pamokose: *Nelabai, nebent per etikos pamokas, kažkiek tai kalba...* (4A). Jeigu mokykloje bent užsimenama apie lytiškumą, tai paprastai mokiniai sako, kad lyčių klausimais jų ir mokytojų nuomonės sutampa, tik vienas mokinys, kuris minėjo etikos pamokas, sakė, kad *kiekvienas turi skirtingą nuomonę* (4A), o kita mokinė teigė, kad *su kažkuriais taip [sutampa], sakykim, darbų pasiskirstymu, o su kažkuriais – ne* (7A).

Matome, kad apie lytiškumą nutylima ne tik šeimoje, bet ir mokykloje. Iš mokinių apklausos negalima susidaryti įspūdžio, kad jų mokyklose yra sistemingai įgyvendinama Rengimo šeimai ir lytiškumo ugdymo programa, kad jos dalys būtų integruotos į

kitų dalykų mokymą, išskyrus istorijos ar pilietiškumo ugdymo programą. Vienintelis etikos pamokų paminėjimas irgi nerodo sistemingo ugdymo, tikybos pamokų niekas neminėjo. Tačiau iš mokinių pasisakymų galima suprasti, kad būtent istorijos žinios jiems padėjo susiformuoti nuomonę, kad anksčiau buvo moterų ir vyrų nelygybė, o dabar jos beveik nėra. Iš mokinių žodžių ir konteksto galima daryti išvadą, kad mokykloje vaikai ugdomi dažniausiai neutraliai, tačiau lytiškumas neugdomas. Kol mokytojams trūksta kompetencijos šioje srityje (Ustilaitė ir kt., 2008), galbūt tai nėra taip jau blogai. Vienintelis nerimą keliantis dalykas – kad iš tokios mažos mokinių imties net dvi mergaitės atkreipė dėmesį, jog fizikos mokytojos demonstruoja, esą, fizika mergaitėms netinka. Beje, ir anksčiau buvo atkreiptas dėmesys į tai, kad fizinių ir technologinių sričių specialistams (ypač fizikams) trūksta kompetencijų socialinėje srityje (Purvaneckienė, 2008). Dažniausiai tas trukdo jų pačių karjeros galimybėms, tačiau kai kalbame apie mokytojus, tai čia problema ypatinga. Mokytojų kompetencijos stoka lytiškumo ugdymo srityje gali padaryti gerokai daugiau žalos.

Draugų, žiniasklaidos ir interneto įtaka

Samprotaudami apie savo požiūrio į lytis formavimąsi, mokiniai daugiausia dėmesio skiria šeimos (tėvų ir senelių) įtakai. Paskui vieniems atrodo svarbesnė draugų įtaka, kitiems – mokyklos, trečiams – interneto. Kai kurie mini žiniasklaidą, filmus, knygas, net muziką. Apibendrinant būtų galima pasakyti, kad mokinių lytiškumas daugiausia formuojasi šeimoje, sekant tėvų (senelių)

pavyzdžiu, o kitos įtakos labiau susijusios su žiniomis, kurias mokiniai gauna mokykloje, iš draugų, internete, žiniasklaidoje ir panašiai. Jos pagrindžia ar šiek tiek pakeičia šeimoje susiformavusį lytiškumą. Tačiau tų žinių, matyt, nėra pakankamai – apie tai galima spręsti iš vienos mergaitės pasakojimo, kad jai didelį įspūdį padarė dalyvavimas mokomajame Europos Parlamente, svarstant Kultūros komitete lyčių klausimus.

Apibendrinimas

Mokiniams lytiškumas nėra labai svarbus, jie apie tai daug nemąsto. Savo lyties tapatumą, lytiškumą šeimose perima vadovaudamiesi tėvų (kartais ir senelių) pavyzdžiu. Šeimose berniukai ir mergaitės auklėjami daugiaž vienodai, tačiau tiesioginio lytiškumo ugdymo beveik nėra. Tą patį galima pasakyti ir apie mokyklą. Lytiškumas susiformuoja šeimoje, o mokykla draugai, internetas, žiniasklaida suteikia žinių, kurios pagrindžia ar šiek tiek pakeičia mokinių lytiškumo sampratą. Mokykloje berniukų ir mergaičių ugdymas taip pat daugiau ar mažiau neutralus lyties požiūriu, neįjuntama, kad mokyklose būtų įdiegta Rengimo šeimai ir lytiškumo ugdymo programa ar mokytojai dalyvautų ir turėtų pakankami kompetencijos dalyvauti šioje programoje. Beveik nesiskiria berniukų ir mergaičių lytiškumo samprata, mergaitės nurodo kiek daugiau lyčių nelygybės nei berniukai. Nepastebėta, kad lytiškumo formavimuisi turėtų įtakos religija ar lietuviybės samprata. Sprendžiant iš mokinių pasakojimų, nei šeimos, nei mokyklos ugdymas, regis, neformuoja griežtų lyčių vaidmenų stereotipų. Tai iš kur jie atsiranda, kai vėliau gyvenime jau-

nimas elgiasi stereotipiškai (pvz., pasirenka profesijas)? Galima tik spėti, kad jie ateina iš platesnės kultūrinės aplinkos: interneto, žiniasklaidos, literatūros, meno. Nors mokiniai šiems veiksniams teikia labai mažai reikšmės, tačiau, matyt, kultūrinė aplinka veikia labai stipriai. Sprendžiant iš mokinių žodžių, jų idealas yra lyčių lygybė, daugelis pripažįsta, kad ji dar nepasiekta ir moterų padėtis kol kas blogesnė nei vyrų. Tačiau ji daug geresnė nei praityje, ir viskas juda

lygybės link. Daug reikšmės tokiai nuomonei, be abejo, turi tai, kad ir Prezidentė, ir Seimo pirmininkė yra moterys (kas toli gražu dar nėra taisyklė), todėl mokiniams gali susidaryti įspūdis, kad *moterys dabar yra valdžioje*. Tačiau, atsižvelgiant į tikrąją mūsų visuomenės padėtį, mokinių išdėstyti lyčių lygybės idealai verčia abejoti jų gilumu. Gali būti, kad čia reiškiasi jau nauji, kol kas dar paviršutiniški, bet „politiškai teisingi“ stereotipai.

LITERATŪRA

Akimova, E.; Karavajeva S. (2004) Lyčių stereotipai lietuvių kalbinėje sąmonėje. *Socialiniai mokslai*. Nr. 1, p. 78–84.

Domeikytė, D. (2010). *Vyresniųjų klasių moksleivių lyčių skirtumai, planuojant studijas (darbą) po mokyklos baigimo*: Magistro darbas. Vilnius: VU Edukologijos katedra (rankraštis).

de Beauvoir S. (2010). *Antroji lytis*. Vilnius: Margi raštai.

Butler, J. (1993). *Bodies That Matter: On the Discursive Limits of „Sex“*. New York: Routledge.

Castells, M. (2006). *Tapatumo galia*. Vilnius.

Cixous, H. (1995). Išėjimai. *Feminizmo Ekskursai. Moters samprata nuo antikos iki postmodernizmo*. Sud. K.Gruodis. Vilnius: Pradai, p. 432–459.

Connell, R.W. The Big Picture: Masculinities in Recent World History. *Education: Culture, Economy, and Society*. Ed. by A.H. Halsey at al. Oxford University Press, p. 605–619.

Friedan, B. (1963). *The Feminine Mystique*. New York: Dell.

Genienė, I. (2008). *Lyčių vaidmenų stereotipai užimtumo srityje*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Irigaray, L. (1995). Lyčių skirtumas. *Feminizmo Ekskursai. Moters samprata nuo antikos iki postmodernizmo*. Sud. K.Gruodis. Vilnius: Pradai, p. 532–546.

Lynch, K. (1999). *Equality in Education*. Dublin: Gill and MacMillan.

Lynch, K. (2000) Research and Theory on Equality and Education. *Handbook of the Sociology of Education*. Ed. M. T. Hallinan. New York: Kluwer Academic / Plenum Publishers, p. 85–106.

Lynch, K. (2006). Equality in Education: an equality of condition perspective. *Theory and Research in Education*, vol. 3.

Merkys, G.; Purvaneckienė, G.; Ruškus, J.; Kazlauskaitė, I. (2001). Lytiškumo raiška Lietuvos mokytojų ir mokinių populiacijose: apklausos raštu duomenys. *Lytiškumas ir švietimas: pažiūrų, stereotipų ir ugdymo turinio tyrimai*: Mokslo darbai. Vilnius: Danielius, p. 69–107.

Millet, K. (1971). *Sexual Politics*. First Sphere Books.

Moterys ir vyrai Lietuvos visuomenėje: moterų ir vyrų padėties pokyčių visose srityse išplėstinis tyrimas ir vertinimas: tyrimo ataskaita (2009). Paringė G. Purvaneckienė. Prieiga per internetą: <http://www.socmin.lt/index.php?1606775163> [žiūrėta 2010-08-10].

Purvaneckas, A.; Purvaneckienė, G. (2001). *Moteris Lietuvos visuomenėje: palyginamoji tyrimų analizė*. Vilnius: Danielius.

Purvaneckienė G. (2008). Mokslininkų karjera tiksluosiuose moksluose ir šeima: pasirinkimas ar dėmė? *Acta Paedagogica Vilnensia*, t. 21, p. 192–207.

Račiūnaitė, R. (2002). *Moteris tradicinėje lietuvių kultūroje: gyvenimo ciklo papročiai (XIX a. pabaiga–XX a. vidury)*. Kaunas: VDU leidykla.

Stonkuvienė, I. (2000). Mergaičių ir berniukų auklėjimo skirtumai lietuvių valstiečių šeimoje XX a. I-oje pusėje. *Lyčių skirtumai švietimo sistemoje*. Vilnius: Danielius, p. 49–59.

Šaparnienė, D.; Merkys G. (2004). Kompiuterinis raštingumas ir lytiškumo stereotipai Lietuvos studentų populiacijoje. *Socialiniai mokslai*, Nr. 1, p. 69–77.

Tereškinas, A. (2007). *Esė apie skirtingus kūnus: kultūra, lytis, seksualumas*. Vilnius: Apostrofa.

Ustilaitė, S.; Poškuviienė, R.; Juškelienė, V.; ir Kalinkevičienė, A. (2008). Rengimo šeimai ir lytiškumo ugdymo programos įgyvendinimo galimybės: tyrimo ataskaita. Prieiga per internetą: http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/tyrimai/kiti/Tyrimo_RSLUpror-gama_ataskaita.pdf [žiūrėta 2010-08-16].

Walby, S. (1986). *Patriarchy at Work*. Cambridge: Polity Press.

Weiner, G. (2007a). Feminisms and Education. *Education: Culture, Economy, and Society*. Ed. by A. H. Halsey et al. Oxford University Press, p. 144–153.

Weiner, G.; Arnot, M.; David, M. (2007b) Is the Future Female? Female Success, Male Disadvantage, and Changing Gender Patterns in Education. *Education: Culture, Economy, and Society*. Ed. by A. H. Halsey et al. Oxford University Press, p. 620–630.

Dokumentai

Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas (2003) Nr. I-1489.

Rengimo šeimai ir lytiškumo ugdymo programa, patvirtinta Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2007 m. vasario 7 d. sakymu Nr. ISAK-179. Prieiga per internetą: <http://www.smm.lt/ugdymas/docs/2007-02-07-ISAK-179.pdf> [žiūrėta 2010-08-16].

SELF-FORMATION OF FEMININITY AND MASCULINITY AND CULTURAL ENVIRONMENT: STUDENTS' VIEW

Giedrė Purvaneckienė

S u m m a r y

Self-formation of femininity and masculinity of secondary school students and influence of cultural environment to it is being analysed. On the basis of the results of the qualitative study “Identity, cultural transmission, and education” it is shown that femininity and masculinity are being formed in the family basing on the examples of parents (and grandparents). School, friends, the internet and the mass media make secondary influence, mainly providing with information and knowledge which serve as a basis

for understanding or modification of gender identity. Education in secondary school is gender-neutral, and results of the research do not give any clue about implementation of the program “Preparation for a family and gender education” to the curriculum. Narratives of the students give too ideal picture of their attitudes towards gender equality which causes some doubts about deepness of understanding gender.

Keywords: femininity, masculinity, gender education, secondary school, family.

Įteikta: 2010 11 07

Priimta: 2011 02 15